

народною освітою можлива поява священика у школі, який може розповідати про ту чи іншу релігію, але за межами обов'язкової шкільної програми.

Звичайно, є маса інших проблем, ми відчуваємо „прес” клерикалізації, який присутній в Росії і під впливом якого держава робить сумнівні кроки. Я хочу сказати, що якщо в Казахстані створили державний орган [Комітет із справ релігії]. Роман Подопрігора вважає, що це не правильно, то в нашій доповіді ми виступаємо за створення такого державного органу. Це – наша російська практика, вона вписується в європейські традиції, це – необхідно державі. Тому що держава повинна захищати інтереси, як держави, так і громадян. Тому нічого поганого я в цьому не бачу. А тим, хто натякає на наше минуле, я б сказав би, що в минулому не слід бачити лише темне і чорне. Ті ж Ради з питань релігії були хоча й специфічними для радянського періоду, але разом з тим виконували і правозахисні функції. Якщо поспілкуватись з лідерами релігійних організацій, які пам'ятають ті часи, я думаю, що багато з них скаже чимало вдячних слів на адресу тих органів і тих людей, які там працювали.

*Р. Подопрігора**

ДЕРЖАВА І РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В КАЗАХСТАНІ: НОВА СТАДІЯ ВЗАЄМИН

Більшість тут говорила про сучасний європейський досвід державно-конфесійних відносин, про законодавче оформлення їх в Україні. Я представник країни, яка знаходиться в Центральній Азії, хоча частина Казахстану відноситься до Європи. Йшлося про досвід державно-церковних відносин в контексті позицій християнства. Я ж представник країни, яка традиційно вважається мусульманською країною, хоча в Казахстані завжди були сильними позиції християнства, особливо протестантизму, що підтверджується сьогоднішньою статистикою: з 3500 зареєстрованих релігійних організацій Казахстану до мусульманських відноситься 1700, а 1500, як бачите, з незначною різницею, відноситься до християнських організацій. Найчисельнішими є баптисти, за ними йдуть православні. Це, до речі, завдяки українському населенню. На сьогодні в Казахстані проживає близько мільйона українців. Мій виступ може бути цікавим і тим, що Казахстан заявив свою кандидатуру на представництво в організації „Безпеки та співробітництві в Європі у 2009 році”. Я уважно слухав виступи і в першу чергу зрозумів, що у нас багато подібних проблем. Ті проблеми, які обговорюються на конференції, є актуальними і для Казахстану. По-друге, я помітив, що в деяких позиціях ми все ж відрізняємось, не зважаючи на те, що зовсім недавно ми жили в одній країні. Наприклад, активно обговорюється у вас такі питання, як політизація релігії, клерикалізація. У нас поки що так гостро проблема не стоїть, держава держить релігійні організації на певній дистанції, не дозволяючи втручатись у політику, а релігійні організації в цьому аспекті самі не досить активні. Хоча є такий вислів: „Якщо ви не займаєтесь політикою, то політика займеться вами”. Схоже, що найближчим часом, ми будемо це відчувати і в Казахстані. Уже зараз є помітними деякі форми політичного вияву релігійної активності, про які я буду говорити нижче.

Сьогодні мені важко говорити пор всю Центральну Азію, враховуючи бідність джерел інформації про те, що відбувається в державах нашого регіону. З небагатьох джерел, які ми отримуємо, очевидно є те, що держави регіону повертаються до радянського типу державно-конфесійних відносин, який характеризувався тотальним контролем держави за релігійними організаціями, за віруючими, надмірним

* Доктор філософських наук, професор. Казахстан.

використанням адміністративно-правових інститутів у правовому регулюванні. Говорячи про Казахстан, я раніше зазначав, що наша держава є винятком із загального правила і відзначається найбільш ліберальним підходом у державно-конфесійних відносинах. Сьогодні мені доводиться констатувати, що такі мої оцінки залишились в минулому. Справа в тому, що останні 5-7 років перед нашою країною стояла проблема вибору в аспекті відносин між державою і релігійними об'єднаннями : встановлювати їх на основі партнерства, визнати соціальну цінність релігійних об'єднань, що як я розумію відбувається в Україні, або повертатись до поліцейських форм нагляду та контролю, коли релігійні організації розглядаються як щось соціально небезпечне.

Очевидно, що на даний момент вибір зроблено не на користь співпраці. Які обставини дозволяють мені робити такий висновок?

В першу чергу, це зміни в законодавстві. В Казахстані, як і в Україні, діє Закон „Про свободу віросповідання і релігійних об'єднань”, який було прийнято також в 1991 році. Як назвав його Андрій Євгенович Себенцов: „Це радянський закон за своєю сутністю”. І в нас виникло питання - що робити далі? Прийняти новий закон чи внести зміни до старого ? Вибір зроблено на користь внесення змін, що пояснюється певними юридичними технологіями. Коли вносяться зміни, тоді до закону менше привертається суспільна увага і він більш спокійно проходить серед складних юридичних процедур та етапів законотворчості.

Зміни, які вносились з 1991 року до Закону були, як правило, несуттєвого характеру. Але в минулому році нарешті були внесені зміни принципового характеру. І головна серед них стосується обов'язково реєстрації релігійних об'єднань. З 1991 року такого в Казахстані не було на відміну від інших країн регіону. А з 2005 року питання перейшло з державно-правової площини в адміністративно-політичну. Інакше кажучи, в процесі реєстрації мова йде не про визнання нового майнового статусу релігійної організації, а про державний дозвіл діяти чи не діяти тій чи іншій релігійній структурі. В Законі були внесені й інші зміни, які стосуються місіонерської діяльності, релігійного виховання. В нашому законодавстві посилена відповідальність релігійних об'єднань і їх керівників як адміністративна, так і кримінальна. Причому це було зроблено не вдало. Наприклад, згідно з законодавством Казахстану місіонерами є лише ті, хто приїжджає до країни, в не зареєстровані релігійні об'єднання, тобто той, хто приїхав до Казахстану в будь-яку зареєстровану релігійну організацію і відкрито оголошує, що він приїхав з місіонерськими завданнями, за законодавчими приписами місіонером визнаватись не буде.

Поправки були внесені не тільки в головний закон для релігійних об'єднань, але й інше законодавство. Поправки вносяться в десятки актів одразу, особливо останнім часом у зв'язку з боротьбою з екстремізмом і тероризмом. Чим пояснюються значні заборони не лише у сфері релігійної свободи, але й, в принципі, в суспільному житті. Наприклад, в Законі „Про протидію екстремізму” з'явилось визначення „релігійний екстремізм”, під яким розуміється застосування будь-якої релігійної практики, яка викликає загрозу безпеці для життя, здоров'я, моральності або правам і свободам громадян. Зрозуміло, що при певних зусиллях під ознаки релігійного екстремізму можна підвести діяльність будь-якої релігійної організації.

В законодавство про освіту введена норма про ліцензування різних духовних навчальних закладів, чого тривалий час не було в Казахстані, пороте не зовсім вдало. Це є прикладом того, що ті, хто готує правові акти практично не знайомі зі специфікою таких утворень, як релігійні об'єднання, оскільки ті кваліфікаційні вимоги, які сформульовані для духовних навчальних закладів говорять, що практично отримати ліцензію для духовних навчальних закладів не можливо.

Досить часто виникає проблема дефініції при підготовці різноманітних законопроектів, пов'язаних з релігією. І на нашій конференції в деяких доповідях також позначалась ця проблема. Я наприклад, прихильник тієї точки зору, що захоплюватись дефініціями не потрібно, особливо в такій делікатній сфері як релігійна. У нас в одному із

законів намагались дати юридичне визначення релігії, проте як сухою нормативною мовою позначити це поняття я не уявляю. Такі ж проблеми виникають при будь-яких дефініціях, пов'язаних з релігійними об'єднаннями, з місіонерською діяльністю.

Друга подія, яка вплинула на тон моєї доповіді і на мої оцінки, це створення наприкінці 2005 року спеціального державного органу, який буде займатись питаннями релігії. З 1991 року в Казахстані була Рада по зв'язках з релігійними організаціями, яка була консультивно-дорадчим органом і ніяких адміністративних функцій не виконувала. Створено новий орган – Комітет із справ релігії. Це викликало відповідні асоціації з радянською Радою у справах релігії, як у віруючих, так і у спеціалістів. Цей Комітет створено в структурі Міністерства юстиції і йому передана реєстрація всіх релігійних об'єднань в Казахстані. Раніше релігійні об'єднання реєструвались у загальному порядку, як і всі інші юридичні особи, органами юстиції. Крім того, на Комітет поклали повноваження зі збору інформації про діючі релігійні об'єднання, забезпечення проведення релігійної експертизи, спостереження за релігійними об'єднаннями з точки зору відповідності їхньої діяльності законодавчим актам та ряд інших повноважень. Поки що досить складно оцінювати діяльність цього Комітету, оскільки він знаходиться у стадії формування. Але сам його статус передбачає, що він створюється для виконання контрольних функцій. В системі державної адміністрації, яка існує в нашій країні цей Комітет стає на один рівень з такими фіскальними підрозділами, як податковий комітет, державного санепідеміологічного нагляду і т.д.

Третім моментом є правозастосовча практика. На сьогодні ситуація загострюється. В державі поновлюються процеси над незареєстрованими релігійними об'єднаннями та їх керівниками. Дуже багато в правозастосовчій практиці вирішують не формальні вказівки, а неформальні процеси, які написані в законі. Ви активно обговорюєте питання про реституцію, власність, землю. Я вам скажу, що у нас в Алма-Ати (найбільше місто в державі) на сьогодні практично неможливо отримати релігійному об'єднанню земельну ділянку для будівництва своєї культової споруди, або навіть змінити її цільове призначення. Це один з інструментів, який держава використовує при врегулюванні відносин, пов'язаних з діяльністю релігійних об'єднань.

Те, про що я говорив вище відноситься до традиційних елементів аналізу державно-конфесійних відносин, особливо з юридичної точки зору. Я маю на увазі законодавство, систему державних органів, правозастосовчу практику. Проте є приклади й іншого виміру, які показують невідомі раніше вияви релігії в суспільному і політичному житті. Так, вперше в минулому році під час виборів Президента нашої країни увагу звернули на релігійні моменти. В ході кампанії Голова держави запропонував об'явити релігійними святами 2 дні: перший день – мусульманського свята Курбанайт (Курбан-байрам) і православне Різдво. Зрештою парламент прийняв цю пропозицію, хоча не як святкові дні (на сьогодні вони є в Казахстані як вихідні дні). Показовою була реакція на цю пропозицію. На одному з казахстанських телеканалів одночасно показували два сюжети, в одному з них депутат говорив про високу духовність, релігійність казахстанського населення, що ці 2 релігійні свята є благом, люди підуть у мечеть, у церкву, їм не потрібно буде відпрошуватися з роботи. Після цього виступив головний лікар скорої медичної допомоги, говорячи, що будь-яке свято – це для нас велика проблема із-за великої кількості травмованих. Це свідчить про те, як бажане видається за дійсне.

Ще один цікавий момент, пов'язаний з активізацією однієї з течій в ісламі – суфізму. Сьогодні більшість мусульман в Казахстані вважаються сунітами. Якщо ж подивитись на історію, традиції ісламу в Казахстані, то вони пов'язані з цим містичним напрямом в ісламі - суфізмом. В суспільстві активно пропагується інформація, що в Казахстані існує майже змова суфіїв проти існуючої політичної влади, метою якої є її захоплення. Навіть вбивство одного з відомих людей в Казахстані, колишнього міністра інформації, посла Казахстану в Росії, секретар Ради безпеки Казахстану пов'язав з цією змовою. Вважається, що вербуються дипломати, вчені, представники інтелігенції в ряди

суфіїв. До цього можна було б відноситись з іронією, враховуючи, що в процесі боротьби за майбутню політичну владу, розповсюдження подібної інформації є випробуваною технологією ухилення від справжнього стану речей. Зовсім недавно Міністерством культури Казахстану було звільнено з посади керівника одного державних телеканалів. Однією з причин звільнення оголосили проникнення на канал представників деякої релігійної течії, яка має досить спірний зв'язок з казахськими традиціями та класичним ісламом, а тим більше з політикою держави. Якщо припустити, що це справді так, то ситуація розгортається досить цікаво : на політику намагаються впливати не розрекламовані ісламські радикали, а нова інтелектуальна релігійна еліта.

Таким чином, сучасна ситуація в Казахстані характеризується різними моментами, передусім посиленням державного регулювання різноманітних релігійних інститутів, процесів активізації ісламської діяльності, причому не визначених мусульманських структур, спробами проникнення релігійних об'єднань у публічну сферу.

Не зважаючи на критично-песимістичний тон мого виступу, у нас не все так погано. В наступному місяці в Алма-Аті проводиться велика зустріч ОБСЄ з питань міжконфесійної, міжетнічної, міжнаціональної згоди, і треба сказати заслужено, адже тривалий час в Казахстані не було серйозних конфліктів на міжетнічному релігійному ґрунті. Питання в іншому – якби неадекватна державна політика не зруйнувала цей спокій? Щоб політика була адекватною міжнародним вимогам потрібно уникати штампів, стереотипів, непотрібної натягнутості у відносинах, тверезо аналізувати релігійні процеси і розумно на них реагувати. Сьогодні в моєї держави є шанс – зробити крок назад або зробити два кроки вперед. На нашій конференції обговорюється те, що Україна намагається відповідати європейським стандартам у галузі законодавства, прав людини. Для Казахстану є схожою проблема. Справа в тому, що ми в минулому році останніми із центральноазіатських держав підписали міжнародний пакт про громадянські та політичні права людини. Стоїть питання про ревізію законодавства у відповідності з міжнародними актами. Я сподіваюсь, що в процесі вирішення цього завдання, ті проблеми, про які я зазначав будуть вирішені. Я дуже сподіваюсь, що в майбутньому Казахстан і Україна будуть знаходитись не лише на одному європейському «футбольному полі», але й на „полі”, на якому поважаються права та свободи громадян та їх об'єднань, а держава та релігійні організації будуть гравцями в одній команді.

*Ю. Решетніков **

2006 РІК: РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР

1. Удосконалення законодавства про свободу совісті та діяльність релігійних організацій

Незважаючи на декларування усіма парламентськими політичними силами своєї підтримки церков і релігійних організацій, усвідомлення необхідності удосконалення чинного законодавства у зазначеній галузі та відповідної гармонізації державно-конфесійних відносин, не має жодних реальних зрушень за минулий рік.

Якщо ми можемо припустити, що розглянути законопроект В.Стретовича щодо надання церквам і релігійним організаціям права постійного користування земельними ділянками із земель державної та комунальної власності (реєстр. № 8409 від 03.11.05) Верховна Рада попереднього скликання просто не встигла, то ігнорування проблеми землекористування релігійних організацій (відсутності у них права постійного

* Співробітник Апарату Верховної Ради України, канд. філософ. наук.